

УДК 72.03 (477)Щербаківський

ДО 100-РІЧЧЯ ВИХОДУ ПРАЦІ ВАДИМА ЩЕРБАКІВСЬКОГО «АРХІТЕКТУРА У РІЖНИХ НАРОДІВ І НА УКРАЇНІ»

Максим Гончаренко

У статті визначається місце праці В. Щербаківського «Архітектура у різних народів і на Україні» (1910) у вітчизняній мистецтвознавчій науці.

Ключові слова: українська дерев'яна архітектура, систематизаційний метод, генезичний метод.

The place of the work «Architecture of the Different Nations and in Ukraine» (1910), written by V. Shcherbakivskyi, in the domestic researches of the fine arts is determined in the article.

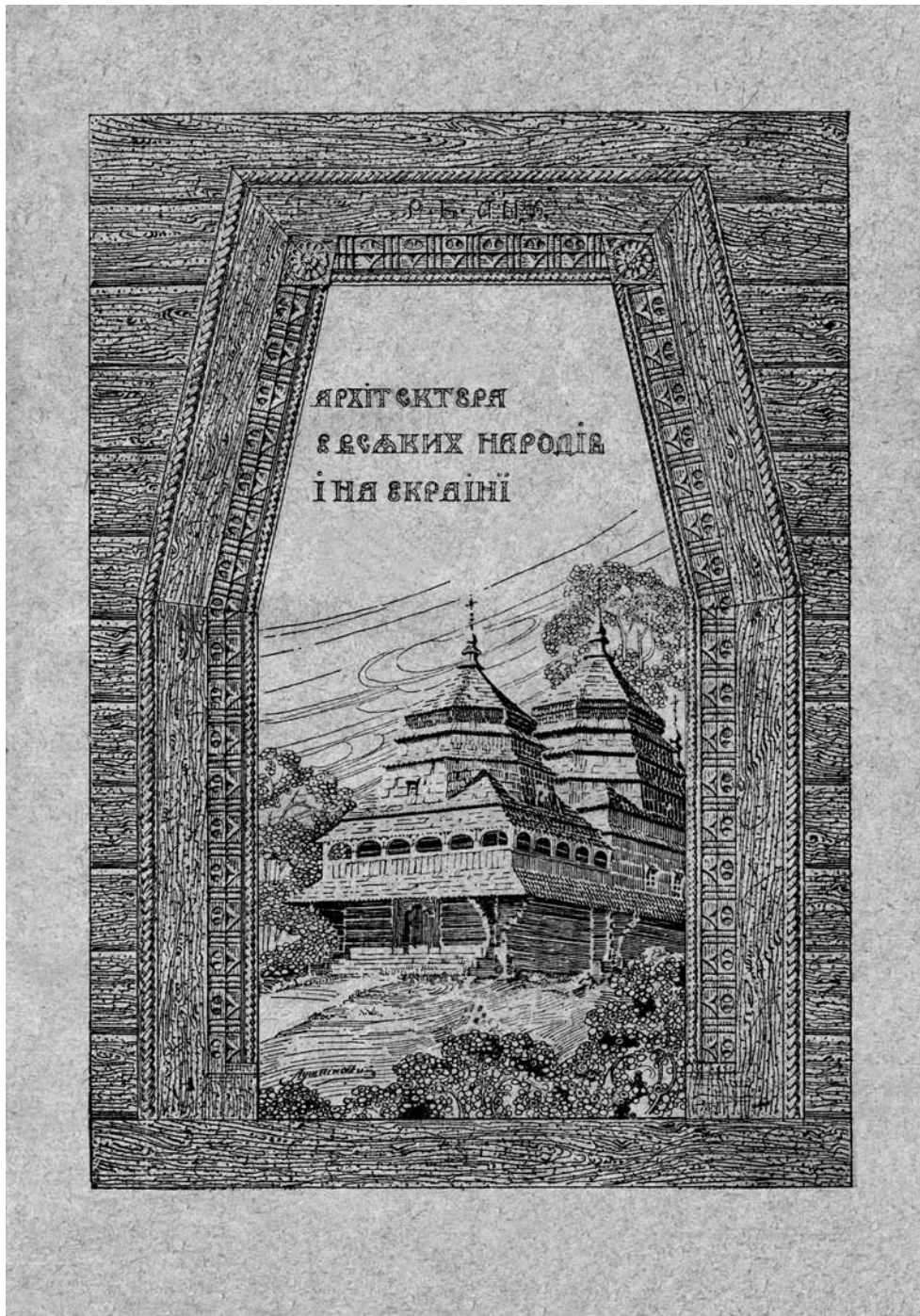
Keywords: Ukrainian wooden architecture, systematizing method, genesis method.

У значному науковому доробку Вадима (Володимира) Михайловича Щербаківського особливе місце посідає книга «Архітектура у різних народів і на Україні», яку ми можемо вважати знаковою подією тогочасного культурного й наукового життя України, – обсягом 256 сторінок. Вона характерна сконденсованістю наукових спостережень і роздумів, що й на відстані часу зберігають пізнавальну цінність та актуальність¹. Праця має два основні рівні сприйняття. Перший – аналітично-інформативний, який сприяє розширенню фактологічного наукового поля. Другий рівень – методологічний, характерний розширенням світоглядних горизонтів та проблематики, що дає в свою чергу цікаві й несподівані вирішення порушених архітектурно-історичних питань. Саме цим праця В. Щербаківського стала важливою віхою в розвитку української наукової школи з дослідження архітектури, – у ній чи не вперше виразно постав метод генези, що став активно поширюватися у світі лише в другій половині ХХ ст.

Обставини політичного й культурного життя в Російській імперії, а згодом і в СРСР не сприяли належному сприйняттю книги науковою громадськістю. Проте й замовчувати ім'я В. Щербаківського, а також та-

ких видатних дослідників, як Д. Антонович, М. Голубець, В. Залозецький та ін., було неможливо. Ці імена згадуються в дослідженнях побіжним чином і в певному ідеологічному ракурсі².

Книга «Архітектура...»³ складається з передмови (писана у Львові 21.01.1909), вступу та 22 глав, у яких розглядається архітектура різних країн, з яких остання присвячена українській архітектурі, у кінці подано термінологічний словничок – «Словарець термінологічний». Дотримуючись своєї концепції, автор не захоплюється поданням якомога більшої кількості детальних описів архітектурних творів, їх обмірів та фотографій, тим самим створює динамічний акцентований текст, що й відрізняє цю працю від більшості відомих видань з історії архітектури початку ХХ ст., таких як «История древнерусского искусства» Д. Айналова⁴, «Старинные усадьбы Харьковской губернии» Г. Лукомського⁵, «Дворцы и церкви Юга» Ф. Горностаєва⁶ та інші. Такий підхід дозволив В. Щербаківському зосередитися на теоретичних аспектах і розкрити взаємозв'язок архітектури з духовною сутністю народу, що її створює, природним середовищем його існування, а також із сусідніми культурами.

О. Лушпинський. Обкладинка до книги:
Щербаківський В. Архітектура у різних народів і на Україні /
В. Щербаківський. – Л. ; К. :
Із «Загальної Друкарні», 1910. – 256 с. : іл.

МАКСИМ ГОНЧАРЕНКО. ДО 100-РІЧЧЯ ВИХОДУ ПРАЦІ ВАДИМА ЩЕРБАКІВСЬКОГО...

У вступові автор пише: «*На архітектуру як і на інші прояви людської творчості мали вплив різні чинники. На перші місця стоїть клімат і природа. Потім іде та народня вдача, котра виявляєть ся в нахилі до відомих, нею одною вподобаних і виплеканих форм, котрі характеризують властиве для кожного окремого народу розумінє краси, починаючи од самих примітивних (початкових) прикрас... і кінчаючи останніми щаблями її розвою, архітектурою великих громадських будов, малярством і різьбарством. І нарешті впливає суспільне житє. Впливає воно не тільки розвитком техніки, а ще і тим, що викликає той чи інший поступ, ті чи інші мрії, відповідати котрим мусить всяка умілість*»⁷ (тут і далі в цитатах збережено тогочасний правопис). В. Щербаківський розгортає картину особливостей архітектур різних народів світу, встановлюючи генезичний зв'язок між традиційними формами національних архітектур та соціокультурними, етнопсихологічними, географічно-кліматичними факторами. Стисло подаючи характерні риси архітектури Єгипту, Месопотамії (Вавилон і Асирія), перської та медійської, семітських народів, Малої Азії, мікенської, грецької, етрусської, римської, індійської, хінської (китайської) та японської, сасанідської, ісламу (магометанства), початків християнства, візантійської, романської, ґотицької («пругастої»), архітектури Відродження, автор створює тло, на якому і у зв'язку з яким аналізує загальні закономірності формування та історичного розвитку архітектури в слов'янських землях та в Україні. Тому автор зробив спробу з'ясувати взаємозв'язок і взаємовплив різних культур і рівнів людського буття – формування традиційних архітектурних прийомів та їх залежність від психокультурних особливостей етносу, природних умов, подій політичної історії, особливостей економічного простору та ін. Усе це, на його думку, певним чином має відобразитися в архітектурі різних часів і народів. Такий огляд дозволив автору припуститися думки про існування загальних закономірностей соціокультурного розвитку, які й були застосовані ним і до розгляду архітектури слов'янських земель і

України. Архітектуру в слов'янських землях розглянуто за регіональним принципом – старокіївську, новгородську, суздальську та московську. Текст рясніє цікавими спостереженнями та висновками, наприклад, новгородська архітектурна школа, на його думку, сприйняла візантійську систему і швидко її переробила на свій лад. Під час завоювання Новгородської республіки Іваном IV (Грозним) у XV ст. її населення було частково знищене, а частково вислане на північ Московської держави. Цей факт дає автору підстави стверджувати, що дерев'яна архітектура Російської півночі – творіння насамперед переселених новгородських майстрів та їхніх послідовників.

Українське зодчество автор розглядає як складову частину цілісної системи народної культури, що разом з нею формувалася й розвивалася. У своїх художніх образах воно являє глядачеві унікальне й своєрідне відображення синтезу етнічного світосприйняття та традиційної взаємодії народу зі світом через мистецтво, ремесла, технології та психологію. В. Щербаківський, зокрема, доходить висновку, що мурована українська архітектура є близькою до візантійської, а тип дерев'яних церков – традиційний місцевий, що еволюціонував від чотирикутного зрубу та одноверхої системи до дев'ятиверхої, без привнесення будівельних традицій від інших культур. Підсумовуючи, автор стверджує: «*Таким чином ми видимо, що церква українська і все, що до неї належить і відноситься, мало дуже викінчений стиль іднаний на всій простороні України від Мукачова до Харкова. Вся ся архітектура характеризує етничну єдність і ліпше ніж що інше обрисовує нам духовне обличє українського народу, найліпше показує які непроходими духовні межі відділяють його від московського і польського народу ... артизм і шляхотний смак не покидав його і в будень, знову-ж на цілій просторині України од Харкова або навіть ліпше од Кубані і до угорського Мукачова. В сих межах будівництво має один спільний характер і спільні технічні терміни*»⁸.

Значну увагу в роботі приділено дослідженню пропорцій українських дерев'яних

ПОДІЇ

церков, зокрема оптичної ілюзії, що, на думку автора, умисне використовували будівничі для створення відчуття психологічного піднесення. «В середині українська церква здається глядачеві завжди вищою, ніж вона є насправді, вищою, ніж здається з окола. В сім сходять ся всі глядачі». Зауваживши, що це відчуття підтверджується рихтельними обмірами, автор продовжує: «Міркуючи над сим явищем – додаткової ілюзії в українських церквах, я побачив, що се тісно звязане з конструкцією архітектури нашої церкви, і що старі майстри наші напевне свідомо користували ся з сеї конструктивної, а не малярської ілюзії, щоб надати церкві якнайвищого вигляду з середини»⁹.

В. Щербаківський зазначає, що крім народного естетичного смаку існують й інші чинники, які формували традиційну церковну архітектуру іноді навіть більшою мірою. Наприклад, вплив кліматичних умов: «Що дотикається ся московського стилю, будь то архітектура мурована в стилі "Василія Блаженного", будь то деревяна північна з Вологодщини і Архангельщини, то хоча вона зверху незвичайно висока, про те в середині, безо всякої ілюзії низька, умисне підшальована для тепла, навіть там, де вона і не повинна бути остільки низькою»¹⁰.

Досліджуючи явище умисного використання оптичних ілюзій в архітектурі українських церков, дослідник знаходить універсальну закономірність просторової побудови, що властива саме українським дерев'яним храмам. У результаті він створив математичний вираз, що описує співвідношення розмірів окремих складових просторової форми храму та їх висоти. За допомогою цього математичного модуля, за твердженням автора, можна легко розрахувати «традиційну» геометрію споруди таким чином, щоб створити ефект ілюзорного підвищення будівлі. Цю струнку й виважену систему пропорціонування автор згодом виклав в окремій праці¹¹. Цікаво, що математична аргументація закономірності унікальної просторової побудови українських храмів була позитивно оцінена видатним сучасником В. Щербаківського, Ф. Шмітом¹².

Одним із головних висновків ученого стало визначення логічної закономірності розвитку традиційної церковної архітектури України та її стилістики від елементарних форм до найскладніших дев'ятибанних храмів: «До нас дійшли звістки, що таких однобанних церков раніш було чимало, але вони були тісні, і їх потім переробляли на трохбанні, через те до нашого часу зістало ся не багато. Таку будівлю, таку восьмигранну башту старосвітські українські архітекти мали ніби за якусь одиницю, або елемент церковної архітектури, так що всі иньші системи могли виробляти ся тільки комбінації таких одиниць»¹³. Відповідно, тривалий еволюційний розвиток феномену церковної архітектури на місцевому культурному ґрунті свідчить про її довершеність і самодостатність: «Таким чином ми можемо сказати, що український церковно-архітектурний стиль в дерев'яних церквах розвивав ся льогічно і наприкінці XVIII в. дійшов до великої закінченості і відповідності меті і настрою. Він настільки ж самостійний, оригінальний і приладжений до артистичного смаку тої людности, серед котрої він явив ся, як і всі иньші стилі, напр. готицький, візантійський, або московський»¹⁴. Автор також дійшов висновку про стильову та естетичну однорідність української дерев'яної церковної архітектури по всій території України: «З сього коротенького огляду ми бачимо, що на всій широчезній просторині України від харківських слобід до мукачівських гір на Угорщині стиль архітектурний є одноцільний, місцеві відміни його не виходять по за відомі межі і всі вони переняті одною думкою, відповідають одному смакові, виликають один настрій. Сі церкви не забавляють глядача десятками головок як московські, ні, вони вражають внутрішню єдністю, гармонією в частях і дають чоловікові підвищений настрій»¹⁵.

Аналізуючи вплив суспільної організації на мистецтво, В. Щербаківський зазначає, що XVIII ст. позначилося в Україні не лише закріпаченням вільних сіл та збільшенням соціального гніту, але й нав'язуванням народному мистецтву естетичних смаків польського та російського панства, що піз-

МАКСИМ ГОНЧАРЕНКО. ДО 100-РІЧЧЯ ВИХОДУ ПРАЦІ ВАДИМА ЩЕРБАКІВСЬКОГО...

ніше спричинилося до культурного занепаду. Утім, автор бачить перспективу розвитку української культури, пов'язуючи її з формуванням нових виробничих відносин. *«Результатом того XIX вік явився на Україні віком найбільшого пригноблення, безхарактерності і культурної кризи. Гнітюча, мертва тиша, жадного руху, сморід пустки і трупного гнилого роскладу; тільки де не де старенькі погнилі церковки, як кістки в пустині після самума, свідчать, що тут було раніше щось творче, що тут колись жерелом клекотіло життя, думки роїлися і втілювалися в красні форми. А нинька німа пустиня. Але і з Грецією пишною і могутньою ще гірше було, знищив її Рим, здається до останку, а проте нові часи сотворили нову культуру на її місці, і з її традиції народилася пишна Візантія, теж грецька, хоч і відмінна, але красна.*

Так і в наше українське життя вривається новий фактор, могутній і неминучий, котрий відроджує і відмолоджує нації, хоча може і проти свого бажання.

Се європейський капіталізм, з його примусовою освітою, технічним прогресом то що. І хоча б Українці самі того не хотіли, він зробить їх проти волі Українцями, пробудить, розбуркає, примусить думати думками своїми, не позиченими, уявляти своєю не чужою уявою, говорити своєю мовою, не позиченою»¹⁶.

Книга В. Щербаківського «Архітектура...» має невеликий словник народних будівельних термінів, зібраних автором. Особливу цікавість викликають відповідники до латинських термінів (зазвичай вони вживаються у транскрипції), як наприклад: периптер – однопасник; перистиль – опасання; фронтон – начілок та ін.

Дослідження ілюстроване (усього 231 ілюстрація) – фотографіями й малюнками архітектурних споруд (плани й перекрії споруд подані з масштабними лініями) та предметів культури й побуту (килими, кахлі, рушники, хрести, різьблені спинки чумацьких маж тощо).

Висновки дослідника заслуговують на довіру, і, безумовно, його підхід цікавий і прогресивний своїм баченням загального

взаємозв'язку між соціокультурними явищами і визначенням у ньому місця й ролі архітектури. Наприкінці книги В. Щербаківський висловлює думку, актуальну до цього часу: *«Остається тільки тепер, щоб суспільність зрозуміла користь і красу своїх національних будов і урядження хатнього і замовляла, або ще ліпше сказати, вимагала од архітектів будовель, як церковних так і приватних в своїм стилі. Шлях уже проложено... Діло нашої честі народньої зуміти чужим показати своє, зуміти виявити прилюдно ... наші внутрішні скарби ... нашої богато обдарованої артистичним почуттям психіки»¹⁷.*

Слід зазначити, що такий підхід до розвитку архітектури В. Щербаківський застосовував, коли значна частина дослідників історії архітектури кінця XIX та XX ст. використовувала «історико-фактологічний» та «порівняльний» методи, результатом чого стало накопичення великого фонду натурної фіксації, обмірів та описів архітектурних об'єктів, їх порівняння тощо. Збирання фактологічних і фактографічних даних стало чи не основним напрямом наукової праці тогочасних дослідників архітектури – наприклад, П. Батюшкова¹⁸, В. Сулова¹⁹, Т. Стефановського²⁰, Ф. Маніковського²¹, О. Новицького²², Г. Милорадовича²³, А. Павлінова²⁴ та ін. Їхньою працею було створено той необхідний базис наукової роботи, без якого не може обійтися жоден дослідник. Величезний обсяг напрацьованого в той час наукового матеріалу став важливим, а іноді й унікальним підґрунтям для розгортання й поглиблення подальших наукових досліджень, і значення його зросло після втрати значної кількості давніх будівель у XX – на початку XXI ст.

Удосконалення й ускладнення наукової методології архітектурно-історичних досліджень відбувалося поступово, через появу нових підходів, кожний з яких характерний певною метою, певним розумінням предмета й об'єкта дослідження та способом добору даних для аналітичної роботи. При цьому попередні методи не зникали, а на шарувувалися, залишаючись інструментом вирішення частини задач.

Динаміка формування методів історико-

ПОДІЇ

архітектурних досліджень відображена в послідовності їх появи в наукових працях. Історико-фактологічний метод фіксуємо з 1820-х років, порівняльний – із середини 1870-х, систематизаційний – з кінця 1880-х, генезичний – з початку 1900-х²⁵.

Упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст. набув ваги підхід до вивчення архітектурної спадщини, що може бути названий «систематизаційним». У ньому предметом дослідження є типи архітектурних споруд, об'єктом – особливості конкретних складових форми та їх морфологія, спосіб обробки даних – класифікація архітектурних фактів за їх характеристиками та аналіз виявлених закономірностей, спосіб добору даних – за приналежністю до області архітектури та чинників, що її формують²⁶. Елементи систематизації є вже в архітектурно-історичних описах Ф. Білоуса²⁷, П. Мартиновича і В. Горленка²⁸ та інших, в яких проявилися перші ознаки розгляду історико-архітектурних пам'яток за конструктивними, композиційними та іншими характеристиками. Пізніше поглиблено – у працях таких дослідників історії архітектури України, як Д. Антонович²⁹, Ф. Вовк (Волков)³⁰, Г. Лукомський³¹, О. Новицький³², М. Русов³³, Є. Сіцінський³⁴, Ф. Шміт³⁵ та ін.

Результатом застосування систематизаційного методу є великий обсяг матеріалу з фіксації об'єктів архітектури, структурованого певним чином. Цей період природним чином заклав основу подальшого розвитку методів історико-архітектурних досліджень. У працях В. Щербаківського та ще деяких дослідників кінця ХІХ – початку ХХ ст. науковий аналітичний підхід ускладнюється спробами досліджувати сутність історико-архітектурних об'єктів на соціальному, культурологічному та іншому рівнях, а також їх глибинні витоки та фактори формування. Це дозволило їм наблизитися до закономірностей формування особливостей етнічних архітектурних стилів. Цей метод названий «генезичним» (від грец. γένεσις – походження, виникнення; процес утворення); його метою стало виявлення глибинних витоків та закономірностей формування архітектурних особливостей, об'єктом аналізу – відображення в архітектурі тих сторін

життя, що не стосуються безпосередньо будівництва та архітектури, – традиційного світогляду та психології, обрядовості та побуту, соціокультурних ідей, особливостей історичного етнокультурного розвитку та географічно-кліматичних умов³⁶.

В. Щербаківський не був першим чи єдиним у використанні методу генези, але його особлива заслуга в об'єднанні та удосконаленні більш ранніх досягнень цього наукового напрямку. Тож згадаємо у хронологічній послідовності кількох попередників В. Щербаківського, кожний з яких застосовував певні елементи методу, який визначаємо як генезичний. Так, у праці М. Покровського «Памятники христианской архитектуры, особенно русские»³⁷ означені загальні типи чинників, що спрямовують розвиток архітектури: соціальний, природно-кліматичний, геологічний. Г. Павлуцький у своєму дослідженні «О церковных постройках в стиле "empire" в Полтавской губернии»³⁸ висловив думку, що особливість народного світогляду формує характерні особливості форм української народної архітектури. Є. Сіцінський у праці «Древнейшие православные церкви Подолии. Церковь-замок в Сутковцах»³⁹ доходить висновку про тимчасовість наслідків зовнішнього культурно-політичного впливу в національній архітектурі. У статті О. Новицького «Черты самобытности в украинском зодчестве»⁴⁰ розглядаються логічні еволюційні закономірності дерев'яного зодчества. О. Сластьон у своєму дослідженні «Существует ли южно-русский стиль?»⁴¹ доводить, що стиль національної культури є продуктом дії комплексу автохтонних та зовнішніх факторів. О. Уваров у праці «Об архитектуре первых деревянных церквей на Руси»⁴² доводить принцип «змішування» сусідніх культур на їх географічній межі. Отже, у науковій свідомості кілька десятиліть формувався новий підхід до аналізу наявних даних, перш ніж з'явилася праця В. Щербаківського «Архитектура у різних народів і на Україні»⁴³, яку можна вважати початком якісно нового етапу наукової думки, що має своєю особливістю проникнення в першопричини явищ національної культури.

МАКСИМ ГОНЧАРЕНКО. ДО 100-РІЧЧЯ ВИХОДУ ПРАЦІ ВАДИМА ЩЕРБАКІВСЬКОГО...

Підхід В. Щербаківського до етнічної культури як цілісної й відносно самодостатньої системи має спільні риси з баченням духовних культур у філософії історії О. Шпенглера (1880–1936), про що свідчить, зокрема, його праця, уперше видана в 1918 році⁴⁴. У другій половині ХХ ст. генезичні шукання знайшли відображення у працях багатьох дослідників філософії історії, зокрема, Ф. Броделя (1902–1985), котрий розглядає розвиток цивілізації у взаємозв'язку й розвитку різних соціальних структур та рівнів соціокультурного буття⁴⁵. В українському соціумі лише в кінці ХХ – на

початку ХХІ ст. стала активною наукова течія, що застосовує генезичний метод у лінгвістичних та культурно-історичних дослідженнях, зокрема в працях С. Губерначука (н. 1938 р.)⁴⁶, Б. Черкеса (н. 1953 р.)⁴⁷ та інших сучасних науковців.

Поява низки сучасних культурологічних досліджень свідчить про поширення й розвиток генезичного методу, а для історії науки важливою є фіксація того факту, що випереджаючи свій час, у розвиток методу генези значний вклад зробив український науковець Вадим Щербаківський.

¹ Щербаківський В. Архітектура у різних народів і на Україні. – Л.; К., 1910. – 256 с., іл. На обкладинці книги (робота архітектора О. Лушпинського) назва звучить як «Архітектура у всяких народів і на Україні».

² Наприклад, у праці «Нариси історії архітектури Української РСР» написано: «Багатьом працям з архітектури українських дослідників передреволюційного часу, а також тих, що працювали у передвоєнні роки в західних областях України, в значній мірі були властиві буржуазно-націоналістичні тенденції у висвітленні загальних питань історії України. Це стосується і спроби подати історію архітектури України у книзі Д. Антоновича “Скорочений курс історії українського мистецтва” (Прага, 1923), яка до того ж позначена невисоким професійним рівнем розгляду питань архітектури. Те ж саме можна сказати й про інші спроби зробити хоча б короткий загальний огляд історії архітектури України, як, наприклад, у праці В. Щербаківського “Архітектура у різних народів і на Україні”». Нариси історії архітектури Української РСР (дожовтневий період). – К., 1957. – С. 506.

³ Щербаківський В. Архітектура у різних народів і на Україні.

⁴ Айналов Д. В. История древне-русского искусства. – Пг., 1915.

⁵ Лукомский Г. К. Старинные усадьбы Харьковской губернии. – С.Пб., 1917.

⁶ Горностаев Ф. Ф. Дворцы и церкви Юга. – М., 1914.

⁷ Щербаківський В. Архітектура у різних народів і на Україні. – С. 5.

⁸ Там само. – С. 241.

⁹ Там само. – С. 5.

¹⁰ Там самою.

¹¹ Щербаківський В. Ілюзійне підвищення внутрішньої високости українських церков. – К., 1914.

¹² «Московський професор мистецтва Федір Шміт хоч і не був прихильником українців, але, прочитавши мій доказ формули, сказав мені ще в Полтаві: “Довівши так точно існування постійної й однаково направленої ілюзії в українській цер-

ковній архітектурі, ви довели, що українська архітектура є окреме незалежне мистецтво, бо має свою власну ілюзію, до якої постійно стремить...”» цитуємо за: Щербаківський В. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці / Упоряд., вст. ст. В. Ульяновського. – К., 1995. – С. 106.

¹³ Щербаківський В. Архітектура у різних народів і на Україні. – С. 215, 216.

¹⁴ Там само. – С. 224.

¹⁵ Там само. – С. 233, 234.

¹⁶ Там само. – С. 249, 250.

¹⁷ Там само. – С. 251, 252.

¹⁸ Батюшков П. Н. Памятники русской старины в Западных губерниях Империи. – С.Пб., 1865–1869. – Вып. I–IV.

¹⁹ Суслов В. В. Очерки по истории древне-русского зодчества. – С.Пб., 1889.

²⁰ Стефановский Т. Реставрация древней Ильинской церкви г. Чернигова в 1890 г. – Чернигов, 1896.

²¹ Маниковский Ф. Л. Вышгород и его святыни. – К., 1890.

²² Новицкий А. П. Черты самобытности в украинском зодчестве // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове. – М., 1911. – Т. 2. – С. 59–72.

²³ Милорадович Г. Описание черниговских соборов Спасо-Преображенского и Борисо-Глебского. – Чернигов, 1890.

²⁴ Павлинов А. М. История русской архитектуры. – М., 1894.

²⁵ Гончаренко М. Е. Становлення історичних досліджень архітектури України (кінець ХІХ – початок ХХ століть): Дис. ... канд. архітектури: 18.00.01 / Академія образотворчого мистецтва і архітектури. – К., 2000. – С. 112.

Генезичний метод історії архітектури – аналітичний інструмент дослідження архітектурних явищ у їх постійному багаторівневому і комплексному взаємовпливі з оточуючим світом та між собою. Характерний використанням даних з інших областей наукового знання (наприклад, суспільної психології – при дослідженні сакральної архітектури;

ПОДІЇ

географії – при дослідженні архітектури традиційного житла та ін.).

²⁶ *Мартынович П., Горленко В.* Церкви старинной постройки в Полтавской епархии // Полтавские епархиальные ведомости. – 1888. – № 16, 17. – С. 95.

²⁷ *Белоус Ф. И.* Церкви русские в Галиции и на Буковине в сравнении с храмами и зданиями у иных, преимущественно древних народов. – Коломыя, 1877.

²⁸ *Мартынович П., Горленко В.* Церкви старинной постройки в Полтавской епархии.

²⁹ *Антонович Д. В.* Скорочений курс історії українського мистецтва. – Прага, 1923.

³⁰ *Волков Ф.* Старинные деревянные церкви на Волыни // Материалы по этнографии России. – С.Пб., 1910. – С. 21–44.

³¹ *Лукомский Г. К.* Галиция в ея старине. Очерки по истории архитектуры XII–XVIII вв. – Прг., 1915.

³² *Новицкий А. П.* История Русского Искусства с древнейших времён: В 2 т. – М., 1899. – Т. 1.

³³ *Руссов М. А.* Поселения и постройки крестьян Полтавской губернии. – Х., 1902.

³⁴ *Сецинский Е.* Исчезающий тип деревянных церквей Подолии. – Каменец-Подольский, 1904.

³⁵ *Шмит Ф. И.* Искусство – его психология, его стилистика, его эволюция. – Х., 1919.

³⁶ *Гончаренко М. Е.* Становлення історичних досліджень архітектури України (кінець XIX – початок XX століть). – С. 101.

³⁷ *Покровский Н. В.* Памятники христианской

архитектуры, особенно русские. – С.Пб., 1870.

³⁸ *Павлуцкий Г. Г.* О церковных постройках в стиле «empire» в Полтавской губернии // Труды IV Археологического съезда. – 1877. – Т. 2. – С. 37–46.

³⁹ *Сецинский Е.* Древнейшие православные церкви Подолии. Церковь-замок в Сутковцах. – Каменец-Подольский, 1889.

⁴⁰ *Новицкий А. П.* Черты самобытности в украинском зодчестве // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове. – М., 1911. – Т. 2. – С. 59–72.

⁴¹ *Сластьон О.* Существует ли южно-русский стиль? // Киевская старина. – 1903. – № 7. – С. 5–15.

⁴² *Уваров О.* Об архитектуре первых деревянных церквей на Руси. – Птб., 1910.

⁴³ *Щербаківський В.* Архітектура у різних народів і на Україні.

⁴⁴ *Шпенглер О.* Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 2. Всемирно-исторические перспективы / Пер. с нем. и примеч. И. И. Маханькова. – М., 1998.

⁴⁵ *Бродель Ф.* Грамматика цивилизаций. – М., 2008.

⁴⁶ *Губерначук С.* Карби трипільської доби в українських географічних назвах та іменах особових. – К., 2008.

⁴⁷ *Черкес Б. С.* Національна ідентичність в архітектурі громадських центрів столичних міст в умовах ідеологічної детермінації: Дис... д-ра архітектури: 18.00.01 / Національний ун-т «Львівська політехніка». – К., 2006.

РЕЗЮМЕ / SUMMARY

У статті розглядається праця В. Щербаківського «Архітектура у різних народів і на Україні» (1910), використані в ній наукові методи та отримані результати. Подано цитати, що свідчать про погляди автора на особливості й генезис українських архітектурних форм, закономірності розвитку традиційного типу церков. Здійснено порівняння з працями з історії архітектури інших авторів того часу. Аналізується значення цієї праці для архітектурно-історичної науки початку XX ст., а також для розвитку сучасних напрямів науково-історичної думки.

Ключові слова: українська дерев'яна архітектура, систематизаційний метод, генезичний метод.

The place of the work «Architecture of the different nations and in Ukraine», as well as the herein used scientific methods and received results, are considered in the article. The citations, testifying the author's point-of-view on the features and genesis of the Ukrainian architectural forms and on the developmental proprieties of the church traditional type, are submitted. Also a comparison with the contemporaries' studies in the architectural history is made. Moreover there is a value of the work for the history of architecture in the early XXth century, and further for the modern trends of the historical science.

Keywords: Ukrainian wooden architecture, systematizing method, genesis method.

МАКСИМ ГОНЧАРЕНКО. ДО 100-РІЧЧЯ ВИХОДУ ПРАЦІ ВАДИМА ЩЕРБАКІВСЬКОГО...

В статье рассматривается книга В. Щербакивского «Архитектура у разных народов и на Украине» (1910), использованные в ней научные методы и достигнутые результаты. Поданы цитаты, свидетельствующие о взглядах автора на особенности и генезис архитектурных форм в украинском зодчестве, закономерностях развития традиционного типа церквей. Проведено сравнение с трудами по истории архитектуры других авторов того времени. Определено значение этой работы для архитектурно-исторической науки начала XX в., а также для развития современных направлений научно-исторической мысли.

Ключевые слова: украинская деревянная архитектура, систематизационный метод, генезисный метод.